

נשיא ומייסד
הרב שאול ישראלי זצ"ל

חמדת ימים HEMDAT YAMIM

פְּרֻשֶׁת הַשָּׁבוּעַ יתרו תשפ"ב

למה ניגש שוב נציגו של יהודה אל נציגו של יוסף (חלק ד')

הרב יוסף כרמל, ראש כולל 'ארץ חמדה'

בסופו של תהליך ארוך, דוד בן ישי הוא זה שנבחר כמייסד השושלת המלכותית של עם ישראל. טענתם של כלב וצאצאיו למלכות, לא התקבלה. נשתדל להסביר מדוע?

מידת המלכות, היא השביעית, והגדרתה בפי חכמי האמת היא: "לית ליה מגרמיה כלום", כלומר אין לה משלה כלום. בעברית צחה ניתן ליצור את המשוואה הבאה: מלכות=ענווה. הענווה יכולה להתבטא בכמה מישורים, וניתן כדוגמא ביטוי אחד שלה. יהודה קיבל את המלכות, כיוון שהוא ניגש אל יוסף והסכים לוותר על הכול עבור הערך החשוב – האחוה בין האחים. כתיקון למכירתו של יוסף כעבד, הוא היה מוכן להתנדב ולשמש כעבדו של המשנה למלך מצרים. זאת, כדי לפדות את בנימין אחיו הקטן, ולאפשר לו לחזור אל אביו. כשיהודה ניגש אל יוסף, הוא ויתר על השלטון המאפשר לנגוש - לשלוט. הוא ויתר על ה"אני" והמימוש העצמי שלו, כדי להנכיח חיים מוסריים, שאין בהם ולו קומץ של אנכיות או עליונות. הוא היה מוכן להיות "כלום".

כלב ניגש אל יהושע, ודבריו כללו דרישה למלכות.

המילים המנחות בנאום היו: "על אדותי", "אתי" "אנכי", "לי" והרומזות להן. וז"ל הכתוב:

"וַיִּגְשׁוּ בְנֵי יְהוּדָה אֶל יְהוֹשֻׁעַ בְּגִלְגָל וַיֹּאמְרוּ אֵלָיו כָּלֵב בֶּן יִפְנֶה הֲקִנְיָה אִתָּה יַדְעָתָ אֶת הַדָּבָר אֲשֶׁר דָּבַר יִקְנֹק אֶל מֹשֶׁה אִישׁ הָאֱלֹהִים עַל אֲדוֹתַי וְעַל אֲדוֹתֶיךָ בְּקֹדֶשׁ בְּרַנֵּעַ: בֶּן אַרְבָּעִים שָׁנָה אֲנֹכִי בְּשִׁלַח מֹשֶׁה עֶבֶד יִקְנֹק אִתִּי מִקֹּדֶשׁ בְּרַנֵּעַ לְרַגֵּל אֶת הָאָרֶץ וְאָשָׁב אֹתוֹ דָּבָר פְּאֹשֶׁר עִם לְבָבִי: וְאֲחִי אֲשֶׁר עָלוּ עִמִּי הִמְסִיוּ אֶת לֵב הָעָם וְאֲנֹכִי מִלֵּאֲתֵי אַחֲרָי יִקְנֹק אֵלָּהִי: וַיִּשָּׁבַע מֹשֶׁה בַּיּוֹם הַהוּא לֵאמֹר אִם לֹא הָאָרֶץ אֲשֶׁר דָּרַכְתָּ רַגְלְךָ בָּהּ לֶךְ תִּהְיֶה לְנַחְלָה וּלְבְנֶיךָ עַד עוֹלָם כִּי מִלֵּאֲתֵי אַחֲרָי יִקְנֹק אֵלָּהִי: וְעַתָּה הִנֵּה הִחַיִּיתָ יִקְנֹק אֹתִי פֹאשֶׁר דָּבַר זֶה אַרְבָּעִים וְחָמֵשׁ שָׁנָה מֵאָז דָּבַר יִקְנֹק אֶת הַדָּבָר הַזֶּה אֶל מֹשֶׁה אֲשֶׁר הִלְךְ יִשְׂרָאֵל בְּמִדְבָר וְעַתָּה הִנֵּה אֲנֹכִי הַיּוֹם בֶּן חָמֵשׁ וּשְׁמוֹנִים שָׁנָה: עוֹדֵנִי הַיּוֹם חָזֵק פֹּאשֶׁר בַּיּוֹם שִׁלַּח אֹתִי מֹשֶׁה כְּכֹחִי אֲזוֹ וּכְכֹחִי עַתָּה לְמַלְחָמָה וְלִצְאָת וּלְבֹא: וְעַתָּה תִּנֶּה לִּי אֶת הָהָר הַזֶּה אֲשֶׁר דָּבַר יִקְנֹק בַּיּוֹם הַהוּא כִּי עֲנִיקִים שָׁם וְעָרִים גְּדֹלוֹת בְּצִרּוֹת אוֹלֵי יִקְנֹק אוֹתִי וְהוֹרְשִׁתִּים פֹּאשֶׁר דָּבַר יִקְנֹק" (יהושע י"ד ו - יב).

לא זו אף זו, כלב הקדים את עצמו ליהושע באומרו "על אדותי ועל אדותיך".

גם איש המעלה, מי שמסר נפשו על ארץ ישראל, שהתייצב מול התבוסתנות ולא פחד מן הענקים והכה אותם, מי שהקב"ה העיד עליו: "וְעַבְדֵי כָלֵב עֲקֵב הֵיטָה רֵיחַ אַחֲרַת עַמּוֹ וַיִּמְלֵא אַחֲרָיו" (במדבר י"ד כד), לא יכול להיות מלך על כלל ישראל, ללא התכונה ההכרחית (אם כי הבלתי מספיקה) של הענווה.

לעומתו, דוד המלך הגדיר עצמו: "וְאֲנֹכִי תוֹלַעַת וְלֹא אִישׁ חֲרֹפֶת אָדָם וּבְזוּי עָם" (תהלים כ"ב ז). בזכות דבריו, חז"ל תיארו אותו כאחד שהגדולה שהקב"ה העניק לו, גרמה לו למעט את עצמו: "אמר להם הקדוש ברוך הוא לישראל: חושקני בכס, שאפילו בשעה שאני משפיע לכם גדולה אתם ממעטין עצמכם לפני, נתתי גדולה... לדוד - אמר ואנכי תולעת ולא איש" (חולין פט ע"א).

מלכות אדם עלולה, ח"ו, להכחיש מלכות שמים, הענווה מבטלת חשש זה. לכן, גם הנביא הגדיר את דוד בדרך הבאה: "וַיֹּאמְרוּ עוֹד שָׂאֵר הַקֶּטָן" (שמו"א ט"ז יא), זאת למרות שדוד לא היה הקטן בבניו של ישי. מי שמעיין בדברי דוד מגלה כי טובתו האישית של דוד מעולם לא הועמדה לפני טובתם של ישראל.

שני משיחים יגאלו "ביום ההוא" את עם ישראל המאוחד. משיח בן יוסף ומשיח בן דוד, הנציגים של עץ יוסף ועץ יהודה. (יחזקאל ל"ז יט).

כאשר עומד בפנינו הצורך לבחור מנהיג, צריך לחפש איש רב פעלים, שהוכיח את יכולותיו זה מכבר, זהו תנאי ראשוני. ועתה, מבין כל המועמדים העונים על דרישה זו, יש לבחור את הקטן, זה שממעט את עצמו ולא מנסה תדיר למעט את יריביו ולהשפילם. מנהיג שאחדות האומה חשובה לו יותר מקידומו האישי.

לע"י מר שמואל וגבי אסתר שמש י"ז בסיון / כ"ב באב	לע"י מר משה וסרצוג כ"ב בתשרי תשפ"א	לע"י הרב ראובן ורחה לאה אברמן ט' בתשרי תשע"ו / כ' בתשרי תשפ"ב	לע"י הרב שלמה מרזל י' באייר תשע"א	לע"י זליג ושרה ונגרובסקי כ"ה בטבת תשפ"ב / י' בתמוז תשע"ד
לע"י הרב אשר וגבי סוזן וסרטיל ט"ז בכסלו / אלול תש"ף	לע"י ר' מאיר וגבי שרה ברכפלד (שרה - ט"ז בטבת תש"ף)	לע"י חיים לייב בן מיכאל קרייסל ב' בשבט	לע"י הרב ישראל רוזן י"ג בחשוון תשע"ח	לע"י מר יצחק טרשנסקי כ"ח באדר תשפ"א
לע"י נועה רבקה בת מלכה ברכה ומשה	לע"י ר' אליהו כרמל וגבי מלכה טויבע כרמל ח' באייר תשע"ו / י"א במנחם-אב תשס"ט	לע"י יחזקאל ומרת חנה צדיק י"א באייר תשע"ו / י"ט בתשרי תשפ"א	לע"י ר' אברהם ומרת גיטה קליין י"ח באייר / ד' באב	

לע"י הרב שמואל כהן, שבט תשפ"א
לע"י הנופלים במערכה על הגנת המולדת הי"ד

חֵמְדַּת שְׁנַת הַשְּׁבַע

הרב בצלאל דניאל – ראש תוכנית מורנו מבית 'ארץ חמדה'

יסודות מחשבתיים באיסור סחורה בשביעית

בשבועות הקודמים עסקנו בהשלכות של התפיסות המחשבתיות העומדות בבסיס איסור "לאכלה" – ולא להפסד.

נעבור לאיסור נוסף שחז"ל דרשו מאותה המילה "לאכלה" – ולא לסחורה.

המשנה (סוכה פרק ג, יא) אומרת שכאשר קונים ארבעת המינים בשביעית, על המוכר לתת את האתרוג במתנה. הגמרא (דף לט ע"א) שואלת מדוע, ועונה שיש להימנע מנתינת דמי שביעית לעם הארץ.

כל הראשונים תמהים על הקושיה והתירוץ. לכאורה ידוע ומפורסם שאיסור לסחור בפירות שביעית. מדוע הגמרא תולה את האיסור בנקודה, לכאורה, צדדית שדמי השביעית עלולים להגיע לאדם שאינו יודע כיצד לנהוג נכונה בדמי השביעית?

אולי כאן הנקודה לציין משהו מתודולוגי:

מדוע בלימודנו ניתן דגש כה גדול על הסוגיות שעל פניהן קשות? מדוע אנו בוחרים להתמקד בדיונים שלכאורה נמצאים בשוליים? ההסבר לדברים הוא כך: העיסוק בסוגיות קצה דורש ממנו להגדיר את הדברים בצורה מדויקת. ההלכות המובנות אינן דורשות מאיתנו לחדד את הגבולות ואת ההגדרות המדויקות של הנושא בו אנו דנים. סוגיות שאינן פשוטות הן אלו המאלצות את לומדי התורה (אמוראים, ראשונים ואחרונים) להגדיר את הנושאים בצורה מדויקת.

חזרה לסוגייתנו: מתוך קושיה זו הראשונים מעלים הבנות יסודיות באיסור סחורה. נעמוד על כמה מהם.

1. רש"י עונה את התשובה שעל פניה הפשוטה ביותר, אך טומנת עומק עצום. רש"י מבאר שאיסור סחורה נועד למנוע יצירה

של דמי שביעית שלא ינוצלו כראוי. כלומר, אין מקום להקשות מדוע הגמרא אינה תולה את האיסור באיסור סחורה: היא כן! איסור מסירת דמי שביעית למי שאינו יודע להשתמש בהם הוא האיסור סחורה.

עם כל האלגנטיות של ההסבר בגמרא, יש בדברים חידוש גדול מאוד. היה מקום להבין שאיסור סחורה מבוסס על כך שאיסור לאדם לקחת חפץ השייך לכלל ולמכור אותו לאחרים. שוו בנפשכם: יבוא אדם לקידוש הקהילתי, ייקח לעצמו בקבוקי שתיה ושאר מטעמים, וימכור אותם למחרת. האם מעשה כזה יעלה על הדעת? אומר רש"י: כן! בעצם הפעולה הזאת אין בעיה. הבעיה היא רק שהוא עלול שלא לנצל את דמי השביעית כראוי.

כיצד זה יתכן? כיצד יתכן שהבעיה היחידה באיסור סחורה היא ניצול שאינו נכון של דמי שביעית? לכאורה דבריו מתחברים לשיטת חכמי ספרד, אותה נביא עתה:

2. שיטת חכמי ספרד הראשונים (רמב"ן וריטב"א): איסור סחורה אינו איסור מוחלט למכור את פירות השביעית. האיסור

הוא לסחור בהם. כלומר, להפוך אותם לסחורה. מהי כוונת הדברים?

ביחידות הקודמות הצגנו את התפיסה לה קראנו תפיסת "שלחן גבוה". הקב"ה מזמין אותנו לאכול על שלחנו, על ידי כך שהוא מזכיר שהארץ כולה שלו, יד אדם לא תהיה שותפה ביצירת הפירות בשנה זו, וכולם מוזמנים לאכול מפריה ולשבוע מטובה.

יגיע אדם לשלחן הגבוה, ויברר מה יש לאכול. יתברר שמה שאפשר לקבל כרגע הם אשכוליות ותפוזים. אבל הוא אינו אוהב פירות הדר. הוא רוצה לאכול פלאפל. אומר לו הקב"ה: אין בעיה. תאסוף תפוזים. תמכור אותם. קנה פלאפל. אתה עדיין אוכל משלחנו של מקום: הקב"ה מפקיר את הפירות בכדי שיהיה לכם "לאכלה" – לא בהכרח את פירות הארץ, אלא לאכול מה שתוכלו להשיג בעזרת פירות הארץ. גם זה בבחינת "דמי כיס" שמקבלים משלחן גבוה. לכן גם המאכל שקונים בעזרת הכסף קדוש בקדושת שביעית (והכסף יוצא לחולין, שהרי הוא כבר נוצל להשגת הפריט הבא). אם כך, מהו איסור סחורה? לרכוש בעזרת הכסף פריטים שאינם פריטי אוכל. להרוויח את הכסף ולהכניס לחשבון הבנק. מי שעושה כך, סוחר בסחורות אחרות בעזרת פירות שביעית, אינו אוכל משלחנו של מקום.

(מתוך המודלים בהם עסקנו בשבועות האחרונים, ניכר שרש"י וראשוני ספרד מבארים את איסור סחורה במודל של אכילה משלחנו של מקום, ולא מודל הקידוש הקהילתי).

3. אחרונים רבים מבינים שאף הרמב"ם נוטה לשיטה זו. הרמב"ם פוסק שמותר למכור כמות קטנה של פירות שביעית.

בדומה לכך, הוא אומר ש"סוחרי שביעית" הפסולים לעדות אלו הסוחרים שניכר שתלויים במסחר בפירות שביעית. מספר פירושים נאמרו לדברים. אחד מהם הוא שהרמב"ם ממשיך את דברי הריטב"א. מותר ליהנות מפירות שביעית כל עוד המכירה היא נקודתית, באופן המאפשר לעקוב אחרי הכסף, וכך ניכר שאלו "דמי הכיס" האלו קיימים שניתנו לו. האיסור הוא לעשות 'מסחר' – מכירה בכמות גדולה שאיננה מאפשרת לשמר את המודעות שבעצם הוא אוכל משלחן גבוה.

4. בעלי התוספות מבארים שכל איסור סחורה מוטל על הקוצר והקוטף, בלבד. הגרי"פ פערלא והרב סולוביצ'יק מבארים

שהדברים מבוססים על הדברים שביארנו בשיטת הרמב"ם בעבר. האיסור הוא "לא תקצור לאכלה". כלומר, אסור לקצור, אלא אם כן הקציר נעשה לאכילה. הקוצר למכירה עובר על איסור "לא תקצור".

ממילא עולה שאם קצר, ובא מישהו אחר ומכר – אף אחד לא עבר על איסור! הראשון מפני שלא קצר שלא למטרת אכילה, השני – מפני שלא קצר!

להמשך עיון בנושא זה עיינו ב**מורנו יחידה 12**.

כאמור, הנה אנו רואים שמתוך סוגיה שלכאורה איננה במרכז הלכות מסחר בפירות שביעית, דווקא משם ניתן לדלות עומק שקשה יותר להפיק מהמשניות המרכזיות.

הלכה פסוקה

תקצירים מתוך פסקי דין - רשת בתי הדין 'ארץ חמדה גזית'

עורך: הרב הדיין עקיבא כהנא, חוקר במכון משפט והלכה בישראל

הלוואה בריבית מופרזת עם היתר עסקה

'ארץ חמדה גזית' ירושלים / אב תשפ"א / תיק מס' 80033

דיינים: הרב יוסף כרמל, הרב ישועה רטבי, הרב אבישי קוליך

המקרה בקצרה: התובע הוא מלווה שהלווה לנתבע 1 500,000 ₪ בריבית שנתית בסך 18%, ובנוסף ריבית פיגורים בסך \$200 לכל יום איחור בפרעון ההלוואה. ההלוואה נחתמה על פי היתר עסקה של בנק המזרחי וניתנה לצורך ביצוע תמ"א 38. הלווה פרע את החוב באיחור ובסך הכל שילם 527,000 ₪, הנתבע שעבד את דירתם של הלווים הנוספים – נתבעים 2-3, אך התובע ביטל את השעבוד על פי דרישת הנתבע. הנתבע נתן לתובע צ'קים אחרים ושלושה שטרי חוב על החוב. לאחר שהנתבע לא פרע את החוב במועד, התובע פתח תיק בהוצאה לפועל כנגד הנתבע על חוב בסך 390,386 ₪, הנתבע הגיש התנגדות לביצוע השטר, ובית המשפט החליט להעביר את התיק לבית דין זה, נסיונות פשרה בין הצדדים לא צלחו.

לטענת התובע ההסכם תקף לפי דיני תורה וחוקי המדינה, הוא הסכים לוותר על חלק מהריביות, אך למרות זאת הנתבע לא שילם את כל החוב, ועל כך הוא צריך לשלם לו עוד כמיליון שקלים, מעבר ל 527 אלף ₪ ששולמו על ידי הנתבע. הוא הסביר זאת בכך שכיון שסך הכל נשארה יתרת חוב של 135 אלף ₪ שלא שולמה במשך כשלוש שנים וחצי, הרי שיש לשלם ריבית של 61.2%, ועוד ריבית פיגורים של \$200 לכל יום איחור, על 1241 ימים. התובע ביקש שנתבעים 2-3 יחתמו גם הם על שטר הבוררות.

לטענת הנתבע, כיון שהוא פרע יותר מסך ההלוואה שקיבל, לא ניתן לראות אותו כמפגר בחוב, בנוסף בתי המשפט מוסמכים להתערב בתנאי הלוואה, ובמקרים כמו שלנו, בית המשפט הפחית את גובה הריבית. להבנתו עליו להשלים עוד סך של 18,000 ₪ עבור ריביות שלא שולמו, אך כאמור אין לחייבו בריבית פיגורים כלל.

פסק הדין בקצרה: על הנתבע לשלם לתובע 20,000 ₪ עבור הוצאות משפט ואגרות, אף שהריבית המותרת היא בסך \$37,369 ₪ למעשה אין אפשרות לגבות אותה מהנתבע מסיבות שונות. לגבי נתבעים 2-3, הערבים לחוב זה, על התובע להודיע אם הוא רוצה לתבוע אותם עבור חוב זה.

נימוקים בקצרה:

א. היתר עסקה בריבית גבוהה

היתר עסקה היא הדרך לתת הלוואות ולקבל את הקרן עם תוספת ללא חשש ריבית. בהיתר עסקה המלווה מכונה "הנותן", והמלווה מכונה "המתעסק". היסוד ההלכתי של היתר עסקה הוא שחצי מהכסף שניתן הוא הלוואה, והחצי השני הוא פקדון להשקעה. ה"ריבית" המשולמת היא למעשה רווחים על הפיקדון. במישור הראייתי, אם לטענת המתעסק היו הפסדים בקרן שקיבל, עליו להביא ראיה בעדים, ואם לטענתו לא היו רווחים, עליו להישבע שבועה חמורה בבית הדין, בלא זה עליו לשלם דמי התפשרות בסך מסוים, שהוא בעצם סכום הריבית בהסכם. במקרה שלנו יש ספק האם היתר העסקה מאפשר לגבות את מלוא הריבית, וזאת מכמה סיבות:

א. לא ברור שהיתה לצדדים גמירות דעת לכך שהעסקה נעשית על סמך "היתר עסקה", וראייה לכך שהריבית היתה גבוהה במיוחד (חוט השני ריבית יח, ב)

ב. בהיתר עסקה צריך שתהיה התכנות ריאלית לרווחים לפי שיעור הריבית שעליה סיכמו הצדדים (מנחת שלמה א, כז, ד; שו"ת אגרות משה יור"ד ג, מא; תורת ריבית יט, הערה צח), למעשה צריך ששיעור הריבית יהיה סביר כרווח מחצי הסכום שניתן, משום שרק מהפקדון זכאי הנותן לקבל רווחים (מנחת שלמה ב, סח ס"ק יב; ברית יהודה מ, הערה ב, חוט שני ריבית יח, ב, שו"ת מנחת יצחק ד, יח). בפסקי דין ארץ חמדה גזית 75027 ו-75109 נכתב שמנהג חלק מבתי הדין להגביל ריבית במסגרת היתר עסקה עד לריבית מקסימלית של כ-15% לשנה, וזאת כאשר יש למתעסק עסק שמניב רווחים.

ג. לפי החוק (חוק אשראי הוגן התשנ"ג) אסור לתת הלוואה עם ריבית הגבוהה מ-15% מעל ריבית בנק ישראל, במקרה שניתנה הלוואה עם ריבית גבוהה רשאי בית המשפט להפחיתה, קנס הפיגורים השני יהיה עד 3%, בפסקי הדין של ארץ חמדה גזית (שהובאו לעיל) נקבע כי יש לקבל את החוק לפי ההלכה.

ד. היתר העיסקה בנוי על כך שהיו רווחים מהעיסקה, בהיתרי עיסקה רבים כתוב שהרווחים מכל העסקים נכללים בהיתר העיסקה (על פי מהרש"ם ב, רטז) אך, במקרה זה נכתב שהיא לצורך הפרויקט תמ"א 38, ולכן יתכן שאם לא היו רווחים מפרויקט זה, אין חיוב לשלם.

בית הדין קבע כי ריבית המקור שעומדת על 18% אינה גבוהה מהריבית המותרת, הן לפי החוק והן לפי ההלכה, אמנם, ריבית הפיגורים בסך \$200 ליום, היא ריבית של כ-50% לכל שנה. ולכן, היא אסורה לפי החוק וההלכה, מה גם שהיא מצטרפת לריבית המקורית. כפי שיתבאר בהמשך יש בריבית פיגורים איסור ריבית עצמי.

ב. דין ריבית בקנס פיגורים

הבית יוסף (יו"ד קעז, טז) כתב שקנס פיגורים שמתרבה בכל יום או כל שבוע, אסור לכולי עלמא משום ריבית, כיוון שהגדרת ריבית היא "אגר נטר" – כלומר, תשלום עבור עיכוב הכסף אצל הלווה. וכך פסק בשו"ע (יו"ד קעז, טז) שמדובר בריבית גמורה. הרמ"א (שם) כתב שאף שיש שמתירים, רוב הפוסקים חלקו עליהם ואסרו זאת. הש"ך (שם, לג) ושו"ע הרב (יו"ד ה"ל ריבית, מח) כתבו שזהו איסור תורה, והש"ך היתר במקרה שנעשה היתר עסקה. בספר ברית יהודה (לח, ט) כתב שגם לדעת הש"ך יש היתר רק לקנס חד פעמי, אולם, יתכן שבתשלום לבנקים יש מקום להקל בריבית שכזו (בגלל שהם חברה בע"מ) אבל באדם פרטי אין היתר לקבוע ריבית פיגורים לפי זמן.

מסקנה: אין תוקף הלכתי לריבית פיגורים שמתרבה בכל זמן.

ג. מהו שיעור הריבית הראוי במקרה שלנו

בית הדין חישב את הריבית כריבית חודשית לפי ריבית שנתית של 15.1% ריבית, לפי זה יתרת החוב בסוף התשלומים היתה של 33,237 ש"ח לאחר שמונה חודשים החוב עמד לפי אותה ריבית על 37,369 ש"ח, זהו מועד פתיחת התיק בהוצל"פ, בית הדין סבור שלאחר מועד זה אין לצבור עוד ריבית, משום שהתובע תבע סכום מופרז, בנוסף יתכן שלאחר דרישת תשלום אסור היה לנתבע להמשיך ולהשקיע את הכספים של התובע, ולכן אין לתובע אפשרות לקבל ריבית על תקופה זו.

ד. ריבית בהיתר עיסקה במקרה שלנו שברור שלא היו רווחים

בהיתר עסקה כשהמתעסק טוען שלא היו רווחים עליו להישבע שבועה חמורה על טענתו (ש"ך יור"ד קסז, א, ובהיתר העסקה של בנק המזרחי). במידה ולא יישבע הוא יהיה חייב לשלם את הסכום שהצדדים קבעו ביניהם, המכונה "דמי התפשרות". יש כמה אופנים להסביר את החיוב בסכום זה: בספר ברית יהודה (לח, הערה נד) הסביר בשני אופנים: א. הסכום נועד לפטור את המתעסק מלתת את הרווחים לנותן, ואם כן גם אם לא היו רווחים בשיעור דמי ההתפשרות, המתעסק יכול לשלם את דמי ההתפשרות.

ב. הסכום נועד לפטור את המתעסק מחיוב שבועה על מה שאירע לכספים, ואין קשר לסכום הרווחים. בתשובת טור האבן (מה) כתב שהחיוב הבסיסי הוא לשלם, וניתן להיפטר ממנו על ידי שבועה. ולכן גם במקרים בהם המתעסק הלך לעולמו, אף שהירשים פטורים משבועות שהתחייב אביהם, הם יתחייבו לשלם. לעומת זאת בשו"ת בגדי ישע (אה"ע מז) חלק עליו, ומשמע שדמי ההתפשרות הם עבור הפטור משבועה (דברי שניהם הובאו בפתחי תשובה חו"מ קח, ד). לכל הדעות אם ברור גם למלווה שלא היו רווחים, לא ניתן לתבוע את דמי ההתפשרות, לכן כאשר ידוע למלווה שאין רווחים אסור לו ליטול ריבית (שו"ת אגרות משה יו"ד ב, סב; קובץ תשובות ג, קכה; ברית יהודה לח, ד). ברור שמדובר בעיקר כאשר ההלוואה נועדה לעסק מסוים שלא הצליח, ולא כשמדובר בהלוואה ללא ייעוד מסוים. במקרה שלפנינו אין מחלוקת שתוכנית התמ"א 38 לא הצליחה בסופו של דבר, ולא קיבלה את אישורי העירייה, וכיון שהתובע אמר במפורש שניתן להשתמש בכסף רק לצורך קידום תמ"א 38, הרי שהתובע לא יהיה זכאי לרווחים. אמנם נפסק בשו"ע וברמ"א (יו"ד קעז, ה) שמקבל הכסף יכול לשנות את יעדו גם אם הוא מיועד עבור מטרה מסוימת. הסיבה לכך הוא שאין כאן כוונה לגזול, אלא כוונה להרוויח יותר (ט"ז ס"ק י). כיון שבמקרה שלנו הצדדים חתמו על היתר עסקה של בנק המזרחי, בו נקבע שכל עסקיו ורווחיו של המתעסק משועבדים להלוואה, ולכן אין לוותר על דמי ההתפשרות אף שהמתעסק לא הרוויח מהעסק שלשמו לוה את הכסף. לפיכך, על הלווה לשלם את דמי ההתפשרות.

ה. האם העובדה שהנתבע פשט את הרגל משפיעה על הדין?

הנתבע הוציא בבית המשפט צו לפשיטת רגל, לכאורה הדבר מלמד שלא היו לו רווחים, אמנם, בפועל אין לראות בהכרזת פשיטת רגל ראייה לכך שאין רווחים, כמו שכתב בספר ברית יהודה (מ, הערה כב). למעשה בית הדין החליט לפתור את הנתבע מתשלום מטעמים אחרים שאין זה המקום להאריך בהם.

ו. הוצאות משפט

בהסכם שבין הצדדים נכתב כי על הלווה לפרוע את כל התשלומים האגרות והמיסים וההוצאות הקשורים לגבייה, לכן עליו לשלם את כל האגרות והוצאות המשפט הקשורות לדין. מה גם שבדין הוא לא שיתף פעולה, יחד עם זה בית הדין סבור שאין ללווה לשלם את האגרות של ההוצאה לפועל, שכן תביעת התשלום שם היתה מופרכת ומוגזמת.

למעבר לפסק הדין

ניתן ליצור קשר עם הכותבים דרך: info@eretzhemdah.org

מתפללים לרפואתם השלימה של:		
טל שאול בן יפה גדעון בן רחל רבקה רינה בת גרונה נתנה יוסף חלילי בן רחל ר' יצחק בן בריינדל גיטה	ניר רפאל בן רחל ברכה חנן הראל הכהן בן דרורה מאירה בת אסתר אילנה בת עליה נהוראי בן רבקה נמיר	ישראל בן רבקה אריה יצחק בן גאולה מרים נטע בת מלכה חוה ראנלה בת פיילא רבקה בת שרה בלה
בתוך שאר חולי עם ישראל		

הספר משטר ומדינה בישראל על פי התורה (4 כרכים) מאת הרב נפתלי בר אילן, יצא לאור בעריכה חדשה בהוצאת מכון "ארץ חמדה"

הספר מתמודד עם אתגרי השעה הניצבים בפני המדינה היהודית העצמאית ע"י ניתוח וביור מקיפים במקורות. בין הנושאים הנדונים - משטר דמוקרטי ומלוכני, שלטון החוק, הפרדת רשויות, ביקורת שיפוטית, טוהר השלטון, מדיניות פיסקלית ומוניטרית, שירותי רווחה, סל תרופות, איכות הסביבה, משפט בינלאומי, אמנת ג'נבה, כבוד האדם וחירותו, פיתוח האישיות, זכויות אזרח ועוד ועוד.

זכה בפרס הרב קוק ובפרס הרב ישראלי של מכון ארץ חמדה.

לרכישה

במסכת תענית (דף כד, א) מובאים סיפורים מופלאים על רבי יוסי דמן יוקרת [מהמקום שנקרא יוקרת] שלא חמל על בנו ועל בתו, וז"ל המעשים בתרגום חופשי:

"יום אחד, היו לרבי יוסי דמן יוקרת פועלים בשדהו, היום החל להחשיך, ועדיין לא הביא להם פת לאכול. אמרו הפועלים לבנו של רבי יוסי, אנו רעבים! באותה העת היו יושבים תחת תאנה. אמר בנו של רבי יוסי: תאנה תאנה! הוציאי פירותיך, ויאכלו פועלי אבא! הוציאה התאנה פירותיה, ואכלו מהן הפועלים. בינתיים - הגיע האב, רבי יוסי. אמר להם לפועלים: אל תכעסו על שאיחרת, טרחתי בדבר מצוה, ורק עתה סיימתי לעסוק בה. אמרו לו הפועלים: הקדוש ברוך הוא ייתן לך שובע, כפי שבנך האכילנו לשובע. אמר להם: מהיכן הביא לכם לאכול? ספרו לו את כל המעשה. אמר לו רבי יוסי לבנו: בני! אתה הטרחת את קונך [את הקדוש ברוך הוא] להוציא תאנה פירותיה שלא בזמנה, יאסף שלא בזמנו.

היתה לו לרבי יוסי בת בעלת יופי [נאה]. יום אחד, ראה רבי יוסי אדם אחד שמסיט את עלי הדקל שבגדר, ומתבונן בבת שלו. אמר לו רבי יוסי לאותו אדם: מה זה? אמר לו: רבי, אם ללוקחה [לשאת אותה] לא זכיתי, גם לראותה לא אזכה?! אמר רבי יוסי לכתו: בתי! את מצערת את הבריות. שובי לעפרך, ואל יכשלו בך בני אדם. וכך אכן היה."

קפדנותו של רבי יוסי דמן יוקרת על בנו ובתו מעוררת שאלות רבות. המהרש"א העיר שרבי יוסי נהג שלא כראוי כשקילל את בתו היפה שתמות, והביא לכך המהרש"א ראייה מאברהם אבינו שלא קילל את שרה שתמות ואפילו שיופיה של שרה החטיא את פרעה ואת אבימלך. וצריך לנסות להבין מה היתה סברתו של רבי יוסי שקילל את בתו. גם קפדנותו על התנהגות בנו אינה מובנת. אם בנו נהג שלא כשורה, היה עליו להוכיח אותו על מעשהו ולהורות לו כיצד יעשה תשובה על מעשהו, וכן מצאנו בנבואות יחזקאל (יח, לב): "כי לא אֶחַפֵּץ בְּמוֹת הַמֵּת נָא אֶם אֶ-דָּנִי אֶלְקִים וְהָשִׁיבוּ וְחִיּוּ". מדוע קילל רבי יוסי את בנו? לא מצאנו דברי תורה שנאמרו מרבי יוסי דמן יוקרת, מלבד המעשים המסופרים עליו באותה סוגיה, ומן ההקדמה שמקדימה הסוגיה להבאת המעשים האלו, מתבקש שמדובר בדמות סמלית. וכדלקמן.

סוגיה השולה דג מן הים

הסוגיה מקדימה ומספרת (דף כג, ב. בתרגום חופשי):

"רבי יוסי בר אבין היה מצוי לפני רבי יוסי דמן יוקרת כדי ללמוד ממנו תורה. עזב אותו והלך לפני רב אשי ללמוד ממנו. יום אחד, שמע רבי יוסי את רב אשי כשהוא לומד וגורס: 'אמר שמואל: השולה דג מן הים בשבת, כיון שיבש בו כסלע - חייב' (שם יבש בדג שטח בגודל מטבע שנקרא סלע, חייב השולה משום מלאכת נטילת נשמה, שסוף הדג למות גם אם יחזירוהו למים). אמר לו רבי יוסי בר אבין: ויוסיף אדוני ויאמר שדין זה 'דווקא אם המקום היבש הוא בין סנפיריו!' אמר רב אשי: ולא סובר אדוני שדין זה אמר אותו רבי יוסי בן רבי אבין (ולמה לא הזכרת את הדין בשמו)?! אמר לו: אני הוא רבי יוסי בן רבי אבין. אמר לו רב אשי: ומדוע עזבת את רבי יוסי דמן יוקרת, ובאת לכאן? אמר לו רבי יוסי בר אבין: חושש אני ממנו. שאם על בנו וביתו לא חס?! איך יחוס עלי?!"

בהקדמה הזו מסופר שרבי יוסי בר אבין דרש מרב אשי שיוסיף ויאמר שהחיוב על הוצאת הדג הוא 'דווקא אם המקום היבש הוא בין סנפיריו', ומשמע מדרישתו שהוא החשיב את עצמו כפוסק חשוב שראוי שפסיקתו תחייב את רב אשי להתייחס אליה. ואם כך לא מובן מדוע הוא בא ללמוד לפני רב אשי. גם אם הוא חושש מרבי יוסי דמן יוקרת מדוע הוא בא ללמוד לפני חכם שהוא מחשיב אותו כקטן ממנו?!

מתבקש שההקדמה התמוהה הזו מרמזת שהמעשה אינו כפשוטו, ורבי יוסי בר אבין לא בא ללמוד מרב אשי תורה - אלא שהוא בא ללמוד ממנו דרך חיים. וההקדמה מרמזת שרבי יוסי דמן יוקרת הוא דמות סמלית שמסמלת דרך חיים, וכך יש להבין גם את המעשים המסופרים עליו. וענין זה יורחב לקמן.

מיקום המעשים ברבי יוסי דמן יוקרת

המעשים ברבי יוסי דמן יוקרת מובאים לאחר שהתלמוד מדגיש את ההבדל בין חכמי ארץ ישראל לבין חכמי בבל, וכדלקמן: "יחנ הנחבא' בן בתו של חוני המעגל היה. כאשר היה העולם צריך למטר היו החכמים שולחים אליו ילדים של בית רבן, והיו הילדים אוחזים בשיפולי גלימתו ואומרים לו: 'אבא, אבא, תן לנו מטר'. והיה אומר לפני הקדוש ברוך הוא: רבונו של עולם, עשה בשביל אלו שאין מכירין בין אבא שמסוגל לתת מטר (הקב"ה אביהם שבשמים) לאבא שלא מסוגל לתת מטר. ואמאי קרי ליה 'חנן הנחבא' מפני שהיה מחביא עצמו בבית הכסא.

אמר לו רבי זריקא לרב ספרא: בוא וראה מה בין התקיפים של ארץ ישראל לבין החסידים של בבל. חסידי בבל - רב הונא ורב חסדא - כאשר היה העולם צריך למטר היו אומרים: נתכנס יחד ונתפלל ונבקש רחמים ואפשר שהקדוש ברוך יתרוצה ויביא מטר. תקיפי ארץ ישראל - כגון רבי יונה אביו של רבי מני - כאשר היה העולם צריך למטר, היה נכנס לביתו, ואמר לבני הבית: תנו לי שק, ואלך ואביא דגן בשווי זו. לאחר שיצא מחוץ לביתו, הלך ועמד במקום נמוך ועמוק, שהוא מקום ראוי יותר לתפילה, ככתוב: "ממעמקים קראתיך ד'". והיה עומד במקום צנוע ולובש שק, ומבקש רחמים, והיה יורד מטר. כאשר היה חוזר לביתו, שאלוהו בני הבית: האם הבאת לנו את הדגן שהלכת לקנות? והיה עונה להם: אמרתי, הואיל ובא מטר, יהיה עתה שפע בעולם, ויזלו הפירות. ולכן לא כדאי לקנות עתה תבואה."

תקיפי ארץ ישראל היו מסתירים את היותם צדיקים שהקב"ה נענה לתפילתם. כגון רבי יונה שהיה מסתיר זאת אפילו מבני משפחתו, והיה מתפלל במקום נמוך שמסמל את הרגשת שפלותו. 'חנן הנחבא' היה אומר על עצמו שהוא 'אבא' שתפילותיו אינן

מסוגלות להוריד גשם, ובפירוש רבנו חננאל מובאת מסורת שהיה נקרא 'חנן הנחבא' משום שלא רצה להתמנות פרנס על הצבור ולכן התחבא.

מדוע התחבא 'חנן הנחבא' בבית הכסא?

אמנם עדין לא מובן מדוע הוא התחבא ב'בית הכסא', במאמר "[להתחבא בבית הכסא](#)" התבאר ש'בית הכסא' משמש כ'סמל' במחלוקת שבין חכמי ישראל האם מותר לאדם להתפרנס מעמלו בתורה. ומחלוקת זו קשורה לסיפור תמוה נוסף במסכת נדרים (דף מט, ב) על התנא רבי יוסי והתנא רבי יהודה, אחד מהם היה אוכל דייסה באצבעו ואחד מהם היה אוכל את הדייסה על ידי עלה של דקל. אמר לו זה שאוכל בעלה של דקל לזה שאוכל באצבעו: עד מתי אתה מאכילני צואתך?! אמר לו זה שאוכל באצבעו לזה שאוכל בעלה של דקל: עד מתי אתה מאכילני את רוקך!?

אי אפשר לפרש סיפור זה כפשוטו שהרי במסכת דרך ארץ (ד, א) מובא שתלמיד חכם לא ילקק באצבעותיו. אלא שרבי יהודה היה סבור שמותר לאדם להתפרנס מהבל פיו שעמל בתורה ולהיות כמו מלאך. וכן מצאנו בתלמוד ירושלמי (מגילה פ"א ה"ד) שרבי יהודה מעיד על עצמו שהוא בטל ממלאכתו כל הזמן והוא מעשרה הבטלנים שבבית הכנסת שמתפרנסים מאחרים. אדם ששתול בבית המדרש ואינו עמל במלאכות סמלו הוא עץ התמר, וכמו שכתוב "צדיק כפתמר יפרח פארו בלבנון שגה: שתולים בבית ד' (תהלים צב, יג-יד), ולכן התלמוד מתאר את רבי יהודה כמי שאוכל באצבעו 'עלה של דקל' (תמר). וכאשר רבי יוסי מחה ברבי יהודה ואמר לו 'עד מתי אתה מאכילני רוקך' כוונתו היתה שאסור לאדם להתפרנס מהבל פיו בתורה. רבי יוסי עצמו היה סבור שתלמיד חכם צריך להתפרנס מיגיע כפיו ובעשר אצבעותיו, וזו כוונת התלמוד שמתאר אותו כמי שאוכל דייסה באצבעו: התנא רבי יוסי חלק על רבי יהודה וטען כלפיו את מה שנצטוו הנביא יחזקאל לטעון כלפי מלך צור שהחשיב את עצמו למלאך: "מלאכת תפילך ונקבך בך ביום הבראך פוננו" (יחזקאל כח, יג). כלומר שאם יתבונן בגופו יוכח שהוא בנוי "נקבים ונקבים, חלולים חלולים" שמלאים צואה; ויבין שהוא אדם ולא מלאך מגן עדן. רבי יוסי הפנה את התוכחה הזו כלפי רבי יהודה. אולם רבי יהודה סירב לקבל את השיטה הזו, ולכן אמר לרבי יוסי "עד מתי אתה מאכילני צואתך?". מאידך, 'חנן הנחבא' סבר כמו רבי יוסי, ולכן כאשר רצו למנותו פרנס על הצבור, הוא סירב להתמנות, והעדיף להתפרנס מיגיע כפיו, והוא למד זאת מההתבוננות בגופו המכיל נקבים המלאים צואה, ולכן מתאר זאת התלמוד כאילו הוא 'התחבא בבית הכסא'. גם רבי יוסי דמן יוקרת סבר כשיטת רבי יוסי, וכדלקמן.

יקר מחכמה

חידושי הרי"ם כתב בספרו 'ספר הזכות' (בביאור המעשה בבריחת רשב"י במסכת שבת דף לג), שהתנא רבי יהודה הוא ממשכו של יהודה בן יעקב אבינו, והתנא רבי יוסי הוא ממשך דרכו של יוסף הצדיק. דבריו יכולים להשתלב גם עם ההסבר שהובא לעיל שרבי יהודה התפרנס מעמלו בתורה, משום ש'יהודה' מסמל את הצד של הקודש ושל עמל התורה. ואילו רבי יוסי שהתפרנס מיגיע כפיו הוא ממשך דרכו של 'יוסף' הצדיק שמסמל חיבור אל הארציות.

ניתן להשתמש בהבנה זו גם להבנת משמעות השם הסמלי 'רבי יוסי דמן יוקרת'. שמו 'רבי יוסי' מרמז שגם הוא ממשך דרכו של יוסף הצדיק בחיבור אל הארציות. ושם מקומו 'יוקרת' מרמז לכתוב "יקר מחכמה מן כבוד סכלות מעט", והיינו שפעמים ש'מעט סכלות' היא 'יקרה' יותר מן החכמה ומן הכבוד. והדברים מתפרשים כעין המובא בספר 'מאור עינים' (אגדות הש"ס על שבת דף לא, א. ומובא גם בבעש"ט על התורה בהר, ה):

"...עסק משא ומתן הוא גם כן עבודה ותורה כי כמה דינים יש על זה. ואמר הרב הבעל שם טוב ע"ה נב"מ כי אם האדם הלומד את

התורה לשם הבורא ברוך הוא, למשל אם לומד המשנה המחליף פרה בחמור, הוא חשוב מאוד לפני הבורא ברוך הוא, כל שכן אם

עושה הדבר ומחליף פרה בחמור ומנהיג עצמו בזה על פי התורה, ודאי יותר חשוב עבודה מעולה... ומכל דבר יכול לעבוד את ד'

ולהכיר נפלאות הבורא ברוך הוא ושכל העליון ישיג מתוכו..."

רוב חכמי התורה מחשיבים את העיסוק בתורה הגלויה כדבר הראוי לחכמים ולפקחים, ואילו את העיסוק בארציות שבענייני העולם הזה ליסכולות ולטיפשות שמתאימים לאנשים רפי שכל. אך רבי יוסי' מהמקום היקר שנקרא 'יוקרת' הוא דמות סמלית שעוסקת גם ב'סכלות' הזו. בעיניו עבודה זו נחשבת מעולה ביותר, משום שכמובא בספר 'מאור עינים' בתוך הארציות גנוזים ענייני חכמה נעלים ("שכל העליון"), וכאשר הוא היה עוסק בארציות היו מתגלים בפניו סתרי תורה.

רבי יוסי בר אבין וה'דג'

רבי יוסי בר אבין חש שהדמות הסמלית של 'רבי יוסי דמן יוקרת' דורשת ממנו ללכת בדרכה, ושגם הוא ישקיע חלק מזמנו בעיסוקים הארציים. ובמיוחד משום שגם הוא נקרא בשם הפרטי "יוסי", ולכאורה מתאים שגם הוא ימשיך את דרכו של יוסף הצדיק ויתחבר לארציות. אולם רבי יוסי בר אבין לא רצה בכך, משום שבעת שעמל בתורה שנמשלה למים, הוא חש כמו דג במים. לשיטתו אם הוא יצא מן ה'מים' האלו אל הארציות, ויטיבש בעורו שיעור של סלע, הוא לא יוכל לחיות עוד גם אם יחזירו אחר כך אל המים¹. ולכן הוא פחד משיטתו של 'רבי יוסי דמן יוקרת'.

כזכור, שיטת רבי יוסי דמן יוקרת היא שיטת חסידי ארץ ישראל שהוזכרה לפני כן. כמו 'חנן הנחבא' שברח מלהתמנות לפרנס על הצבור, והתחבא בעיסוק בעניינים הארציים, והסוגיה תיארה זאת באופן סמלי כאילו הוא התחבא בבית הכסא. וכעת הסוגיה מספרת לנו שלא כל חכמי ארץ ישראל אחזו בשיטה זו, ורבי יוסי בר אבין חשש ממנה ולכן בא לבבל ללמוד מרב אשי. והקדמת הסוגיה מרמזת שהוא לא בא ללמוד ענייני הלכה מרב אשי, שהרי אדרבא בענייני הלכה הוא חשב שרב אשי צריך להיות תלמיד שלו, אלא שהוא בא ללמוד מרב אשי דרך חיים. ואכן דרכו של רב אשי היתה הפוכה מדרכו של 'חנן הנחבא'. שכן רב אשי עלה לגדולה והיה ראש הישיבה במתא מחסיא (ברכות דף נו, א). ולפי גרסת רבנו גרשום בסוגיה בבבא בתרא (דף יב, ב) מי שפעל בדרכים מיוחדות כדי להתמנות לראשות הישיבה במתא מחסיא היה רב אשי. והבבלי מרמז שרבי יוסי בר אבין בא ללמוד מרב אשי דרך חיים, וללמוד ממנו שראוי לתלמיד חכם לקבל עליו להתמנות לראש ישיבה וכדומה ולא לברוח מן ההתמנות. ההבנה שמדובר במחלוקת לגבי דרך החיים הראויה, מאירה באור חדש את יחסו של רבי יוסי דמן יוקרת אל ילדיו.

בנו של רבי יוסי דמן יוקרת

כאשר היה צורך בהשגת מזון לפועלים, בנו של רבי יוסי דמן יוקרת הורה לתאנה להוציא את פירותיה באופן מיידי. ברור שסתם אדם אינו יכול לפעול ניסים שכאלו, ומדובר באדם צדיק. אך האב סבר שבנו טעה בשתי טעויות. הטעות האחת, שלא מדובר היה בפיקוח נפש ולכן לא ראוי היה לפעול את הנס הזה. והטעות השניה, שגם אם ראוי לפעול את הנס הזה, הוא היה צריך להסתיר שהוא פעל אותו, וכפי שמסופר לפני כן על חסידי ארץ ישראל שהיו מסתירים את כוח תפילתם. ואילו כאן, הבן פעל את נס

הוצאת הפירות בפני הפועלים. ולא המשיך בדרכם של חסידי ארץ ישראל. הבן הלך בדרכם של תקיפי בבל, שלא הסתירו מן הצבור את כוח תפילתם.

רבי יוסי דמן יוקרת, סבר שזו דרך מסוכנת, ורצה להציל את בנו מן הדרך הזו, ולכן התפלל אל בורא עולם שיוריד את בנו מהדרגה הגבוהה שהגיעה אליה. ושמעתה, תפילותיו של בנו לעשיית ניסים לא נתקבלנה. ירידת מדרגה נחשבת לתלמיד חכם כמו מיתה, וכך מצאנו אצל משה רבנו, שכאשר בני ישראל התאוו לבשר, אמר משה לקב"ה "וְיִאֵם כָּכָה אֶת עֲשֵׂה לִי הַרְגֵנִי נָא הַרְגֵנִי (במדבר י"א, טו), וביאר ב'מאור ושמש': "הורידני ממדרגתי, שנפילה ממדרגה היא בחינת 'הריגה', כדי שיהיה לי אחיזה מ'ה עמהם". ואכן בקשתו של משה התקבלה, וד' הורה לו לאסוף שבעים איש מזקני ישראל, ומסופר: "וַיֵּאָסֵף מֹשֶׁה אֶל הַמַּחֲנֶה הוּא וְזִקְנֵי יִשְׂרָאֵל: וְרוּחַ נְסֵעַ מֵאֵת ד' וַיִּגְזַר שְׁלֹשִׁים מִן הָעָם...". המילה "וַיֵּאָסֵף" יש בה צליל של מיתה כמו "וַיֵּאָסֵף אֶל עַמּוּנוֹ", והיא מרמזת שמשוה ירד ממדרגתו והתחבר אל מדרגת זקני העם וכך הוא הצליח להשיג יחד עם את הבשר שהם התאוו אליו. ובדומה מצאנו בתלמוד (תענית דף לא, א) על תקופת השנה שמתאריך ט"ו באב ואילך: "מכאן ואילך, דמוסיף - יוסיף, ודלא מוסיף - יֵאָסֵף. מאי יֵאָסֵף? אמר רב יוסף: תקבריה אימיה". וכוונת הדברים היא שמשם ואילך (מתאריך ט"ו באב) הלילות מתארכים, ומי שינצל את תוספת הזמן שבליילות ללימוד תורה יוסיף חיים על חייו. ואם לאו הוא יֵאָסֵף. ואין לפרש את דברי רב יוסף כפשוטם, ש"יֵאָסֵף" זו קללה שמשמעותה שאמו תקבור אותו. אלא הכוונה היא שהוא יהיה במדרגה נמוכה, שאמו שהיא 'כנסת ישראל' תתייחס אליו כמו אדם שקבור בחייו.

ואף כאן, כאשר רבי יוסי דמן יוקרת אומר על בנו "יאסף קודם זמנו", כוונתו - שבנו ירד ממדרגתו הגבוהה שתפילותיו לעשיית ניסים מתקבלות באופן מיידי, והוא יהיה כמו שאר תלמידי החכמים. לשיטתו, אם הבן אינו נוהג כשיטת חסידי ארץ ישראל שמתירים מדרגה זו, עדיף שירד ממדרגתו הגבוהה. ואכן לפני כן מסופר בסוגיה, שהיו צדיקים שכאשר מדרגתם הגבוהה - שתפילתם מתקבלת - זכתה לפרסום, הם העדיפו לרדת ממנה. וכן מסופר שם על רבי יצחק בן אלישיב שאמר על מדרגה גבוהה זו: "עמי היתה וְשִׁלְחָתֶיהָ!!".

בתו של רבי יוסי דמן יוקרת

כאמור לעיל בדברי 'מאור עינים', כאשר אדם עוסק בענייני העולם הזה יכול להתגלות בפניו "שכל עליון" שגנוז בהם, שהוא "תורה עליונה ונשגבה". ובדומה מובא גם בליקוטי מוהר"ן (תורה רפז): "כי יש שערים, היינו בחי' שערי גן עדן, שעיי"ז זוכין ליכנוס לגן עדן, דהיינו להשגת חכמה עלאה וחכמה תתאה, אך אלו השערים גנוזים וטמונים בארץ". התורה נמשלה בדברי חז"ל לבת של בורא העולם², ובמעשה הזה "תורה עליונה ונשגבה" שגנוזה בארציות ומתגלית בפני רבי יוסי דמן יוקרת בשעה שהוא עוסק בארציות - נקראת 'בתו' של רבי יוסי דמן יוקרת".

רבי יוסי דמן יוקרת היה מגלה את התורה העליונה הזו ('בתו') בבית מדרשו, שאליו היו רשאים להיכנס רק תלמידי חכמים כמוהו, שהיו בורחים מן המינוי והיו מתפרנסים מיגיע כפיהם. אולם היה תלמיד חכם שנהג כשיטה החולקת והיה מתפרנס מעמלו בתורה. כזכור, ה'דקל' משמש באגדות חז"ל כסמל למי שמתפרנס מעמלו בתורה, וכן מצאנו במסכת יומא (דף פז, ב) שמקובל היה אצל כולם שמי שראוהו בחלום כשהוא נמצא בראש הדקל (תמר) סימן שבבוא היום יהיה ראש-ישיבה. והוזכר לעיל שהמעשה שמספר שרבי יהודה אכל דייסה באמצעות 'עלה דקל' מרמז שהוא התפרנס מעמלו בתורה. ובדומה במעשה הזה מסופר שגדר שעשויה מיעלי דקל' מנעה מזרים את הקשר עם 'בתו' של רבי יוסי דמן יוקרת. כלומר לשיטתו, מי שמתפרנס מעמלו בתורה לא יהיה לו קשר עם 'התורה העליונה' ('בתו') שגנוזה בתוך הארציות. אולם אותו אדם הסיט את הגדר הזו, והוא נכנס לבית מדרשו של רבי יוסי למרות שלא היה ראוי לכך. כאשר רבי יוסי שאל אותו לפרש מעשיו, הסביר אותו אדם שהוא אמנם לא ראוי לקחת את ה'בת' הזו, כלומר 'התורה העליונה' הזו אינה יכולה להתגלות בפניו מכיוון שהוא קשור ל'דקל' ואינו עוסק בארציות. אולם לאחר שרבי יוסי גילה אותה והיא מיוחסת לרבי יוסי ונקראת 'בתו', הוא רוצה לראות אותה ולהתבונן בה. אולם רבי יוסי סבר, שאותו אדם נוהג שלא כראוי, ולכן העדיף שלא לגלות את סתרי התורה הזו. ואמר לאותה 'תורה עליונה' ('בתו') שהיא "מכשילה את הבריות", והורה לה "שוביך לעפריך", כלומר שתחזור להיות גנוזה בתוך הארציות.

החמור של רבי יוסי דמן יוקרת

בהמשך מספרת הסוגיה על חמורו של רבי יוסי דמן יוקרת, וז"ל בתרגום חופשי:

"היה לו לרבי יוסי חמור, שהיה משכירו לאחרים למלאכתם. כשהיו שוכרים את החמור, כל יום בערב היו שולחים את דמי השכירות על גבי החמור, והיה החמור חוזר עם הדמים לבית בעליו. ואם היו מוסיפים על דמי השכירות הקבועים, או שהיו פוחתים מהם, לא היה החמור זז ממקומו. יום אחד שכחו השוכרים על החמור זוג סנדלים. ולא רצה החמור ללכת לדרכו, עד ששמו השוכרים לב לכך, הורידו ממנו את הסנדלים, ורק לאחר מכן הלך".

המהרש"א הקשה מדוע בכמה מקומות הפליגו חכמים בגודל מעלתו של החמור של רבי פנחס בן יאיר ולא הזכירו גם את מעלת חמורו של רבי יוסי דמן יוקרת. ולפי מה שהתבאר במאמר, שרבי יוסי דמן יוקרת הוא דמות סמלית, נראה שזו הסיבה שחכמים לא הזכירו אותו. ואמנם הסוגיה הוסיפה וסיפרה כאן על חמורו של רבי יוסי דמן יוקרת, משום שהדמות הסמלית הזו דמתה באורח חייה לרבי פנחס בן יאיר, שנאמר עליו: "מימיו לא בצע על פרוסה שאינה שלו, ומיום שעמד על דעתו לא נהנה מסעודת אביו" (חולין דף ז, ב). רבי פנחס בן יאיר ידע שבתוך הארציות גנוזים סתרי תורה, והוא הצליח להעלות את הניצוצות הגנוזים שם, עד שגם חמורו (שמסמל את החומריות) התעלה. ומכיוון שרבי יוסי דמן יוקרת הוא דמות סמלית שדומה באורחות חייה לרבי פנחס בן יאיר, לפיכך ראתה הסוגיה צורך להשלים את הפרט הזה גם לגבי חמורו של רבי יוסי דמן יוקרת. אולם מכיוון שמדובר בדמות סמלית ובחמור סמלי, לפיכך חמורו של רבי יוסי דמן יוקרת אינו מוזכר במקומות נוספים בתלמוד.

¹ "מה נוני ימא חיותן בימא אף תלמידי חכמים מארי מתניתין חיותיהו באורייתא ואי אתפרשן מנה מיד מתים" (זוהר רעיא מהימנא שמיני דף מב, א).

² כמובא בשמות רבה (לג, א): "משל למלך שהיה לו בת יחידה...". וכמובא אוצר מדרשים (אייזנשטיין, עמוד 452): "בת מלך זו תורה".

שו"ת במראה הבזק

(מתוך ח"ה)

Firenze, Italy

פירנצה, איטליה

אדר ב' תש"ס

נטיעת עצי-ברוש בבית-הקברות כחלק מאתר קבורת ספרי-תורה

שאלה

עקב הצפת מי נהר בפירנצה בשנת תשכ"ו, 1996 למניינם, הוצף בית-הכנסת של העיר עד לגובה 4 מטר. תשעים ושניים ספרי תורה נרטבו ולוכלכו בבוץ עד ללא תקנה ואפשרות לשיפוצם והתקנתם מחדש לשימוש המתפללים. כעשור שנים אחר-כך נקברו גיולי 92 הספרים, בחלקה בבית-הקברות של העיר. עכשיו מבקשת הקהילה להקים מצבה על מקום קבורתם עם אלמנטים של אבן ואותיות ספרי תורה חצובות בהן. מסביב למצבה מבקש המתכנן לשתול ארבעה ברושים, ששורשיהם, כידוע, הולכים כלפי מטה, כך שאין חשש לקברות שבסביבה.

תשובה

מותר לטעת עצים בבית-הקברות¹ תוך הקפדה על שני תנאים: א. העצים אינם מאהילים על קברים ועל השבילים שמחוץ לשטח הקברים, כדי לא להכשיל כהנים באיסור טומאת אוהל המת?² ב. העצים אינם יונקים מן הקברות עצמם.³

גם מבחינת בעיית "בחוקותיהם" אין כאן איסור⁴, וכן לא שייך כאן איסור "לא תטע לך אשרה כל עץ"⁵.

- ¹ "גשר החיים" (ח"א פכ"ז סוף אות א) כותב, שברוב הקהילות בחו"ל נוטעים לכתחילה אילנות יפים בבית-הקברות לכבוד המתים (ולכאורה הוא הדין לכבוד ספרי-תורה גנוזים), אך אין עושים כן בערים העתיקות בא"י - ירושלים, צפת, טבריה וחברון - שבהן המנהג לא לנטוע אילנות בביה"ק מחמת חשש טומאה לכהנים (ראה הערה הבאה).
- ² מסי "אהלות" (פי"ח מ"ג). והוא להלכה בתשובת הרב א"י הכהן קוק "דעת כהן" (סי' ריד) להסביר המנהג) בערים העתיקות בא"י.
- ³ שו"ע יו"ד (סי' שסח סע' ב) ובש"ך בשם הבי"ח (סי' ק ד).
- ⁴ שו"ת הרשב"א (סי' קסו, תיד ותתכה). וכן פסק הרב חיד"א ב"שירי ברכה" (סי' קעט אות ד) ו"בן איש חי" בשו"ת "רב פעלים" (יו"ד ח"ב שאלה כט). לכל השיטות האלה אסורים רק הדברים שנוכרו במפורש בתלמוד כחוקות הגויים. ועיין גם בשו"ת מהרי"ק (שורש פח) ורמ"א יו"ד (סי' קעח סע' א), שאסרו גם במקום שעושים כן כדי להידמות לגויים, וכל זה לא שייך בנדון דידן. אמנם עיין בבאור הגר"א (יו"ד סי' קעח ס"ק ז) האוסר כל דבר שהתחיל אצל הגויים, אפילו יש לו טעם נגלה, ולשיטתו אסורה שטיחת עשבים בבית-הכנסת בשבועות, אף-על-פי שיש לזה טעם נגלה וברור, מחמת שזה התחיל כמנהג גויים, ואולי אף עצי ברוש בבית-הקברות היה אפוא אוסר, לשיטתו.
- ⁵ האיסור הוא רק אצל המזבח או בכל העזרה, אף-על-פי שזה נוי למקדש, כמבואר ברמב"ם (הל' עבודת כוכבים פ"ו הל' ט). והטעם מפני שהיה זה דרך עובדי כוכבים לטעת אילנות בצד מזבח שלהם כדי שיתקבצו שם העם, ואם כן זהו מעין איסור "בחוקותיהם" שהוא מדיו תורה. ואף רש"י על הפסוק בס' שופטים (דברים טז; כא) מדגיש "בהר הבית". אמנם יש שנהגו שלא ליטע אילנות גם בחצר בית-הכנסת, דהוי "מקדש מעט", עיין בשו"ת מהרש"ם (ח"ו סי' ה ד"ה מכתבו), אך בבית-הקברות כל זה לא שייך.

בשם צוות המשיבים ובברכת התורה,

הרב משה ארנרייך הרב יוסף כרמל
ראשי הכולל

חברי הועדה המייעצת:
הרב זלמן נחמיה גולדברג
הרב נחום אליעזר רבינוביץ
הרב ישראל רוזן

ניתן ליצור קשר עם הכותבים דרך: info@eretzhemdah.org

לעיין שלמה דוד בן זלמן ושרה אבנית ז"ל נלביע סיון תשע"ט	לעיין רבי יעקב ז"ל בן אברהם ועיישה וחנה בת יעיש ושמה סבג	לעיין גב' לוריין הופמן ז"ל	לעיין חיים משה בן קוקה יהודית כהן ז"ל נלביע ז' בתשרי תשע"ה	לעיין סוזי בת עליזה כהן ז"ל נלביע כ"ד בחשוון תשע"ח
לעיין הנופלים במערכה על הגנת המולדת היידי				